

Araştırma Makalesi

SÖZLÜKBİLİM-TOPLUM DİLBİLİM ARAKESİTİ

Duygu KAMACI GENCER*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 30.07.2021

Kabul Tarihi 23.08.2021

Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.39

Yazar Bilgisi

* Dr.

 <https://orcid.org/0000-0001-7200-2767>

duygukamaci@windowlive.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Eskişehir / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atıf Bilgisi

ÖZ

Yaygın kanının aksine bir sözlük, yalnızca dilbilimsel özellik gösteren tek boyutlu başvuru kaynağı değildir. Dil ve toplum ilişkisi göz önüne alındığında, sözlükleri sözcük listelerinden ibaret dilsel kaynaklar olarak tanımlamanın ötesine gidilerek onları birer toplumsal kaynak olarak da tanımlamak mümkündür. Çeşitli biçimlerde gerçekleşebilen dil ve toplum ilişkisi çerçevesinde sözlükbilim-toplum dilbilim arakesitinin birden fazla kesişim noktasını içerdiği söylenebilir. Bu çalışmada öncelikli olarak akademi geleneği ile karakterize edilebilecek sözlükbilim-toplumsal tabakalaşma ilişkisi bağlamında toplumsal sınıfların sözlüklerdeki temsiline yer verilmiş, ardından ulusal kimlik inşasında önemli rol oynayan sözlüklerin dil politikaları eşliğinde ne şekilde yorumlanabileceğine değinilmiştir. Sözlükbilim ve küreselleşme ilişkisi ise küresel dil tasavvuru bağlamında ele alınmış, dil anizomorfizmi odağında ise sözlükbilim ve kültür ilişkisi sorgulanmıştır. Disiplinler arası bakış açısı ile sorgulanan sözlükbilim-toplum dilbilim arakesitinin söz konusu dört boyutu, sözlük ve toplum ilişkisinin farklı biçimlerde tezahür ettiğini göstermiştir. Her ne kadar tamamlanmış ve kusursuz bir sözlüğe ulaşmak mümkün olmasa da literatürde toplum dilbilimi odaklı sözlükbilim araştırmalarının artması, toplumun ve dilin sözlüklerdeki temsili noktasında oldukça büyük öneme sahiptir.

Sözlükbilim, toplum dilbilim, toplumsal tabakalaşma, dil politikaları, küreselleşme, kültür.

Kamacı Gencer Duygu (2021). "Sözlükbilim-Toplum Dilbilim Arakesiti". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 45-59.

THE INTERFACE OF LEXICOGRAPHY AND SOCIOLINGUISTICS

Duygu KAMACI GENCER*

Article info

Submitted 30.07.2021
Accepted 23.08.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.39

Authors info

* Dr.

 <https://orcid.org/0000-0001-7200-2767>

duyukamaci@windowslive.com

Eskişehir Osmangazi University,
Eskişehir / TURKEY

ABSTRACT

Contrary to common belief, a dictionary is not a one-dimensional reference source with only linguistic features. Considering the relationship between language and society, it is possible to go beyond defining dictionaries as linguistic resources consisting of word lists and to define them as social resources. It can be said that the interface of lexicography-society linguistics includes more than one intersection point within the framework of language and society relationship that can take place in various forms. In this study, firstly, the representation of social classes in dictionaries in the context of the lexicography-social stratification relationship, which can be characterized by the academic tradition, is given, then it is mentioned how dictionaries, which play an important role in the construction of national identity, can be interpreted in the context of language policies. The relationship between lexicography and globalization was discussed in the context of global language conception, and the relationship between lexicography and culture was questioned in the focus of language anisomorphism. The four dimensions of the lexicography-sociolinguistics interface, which is handled with an interdisciplinary perspective, showed that the relationship between dictionary and society emerged in different forms. Although it is not possible to reach a complete and perfect dictionary, the increase in sociolinguistic-oriented lexicography research in the literature has a great importance in terms of the representation of society and language in dictionaries.

Keywords

Lexicography, sociolinguistics, social stratification, language policies, globalization, culture.

Cite this article as

Kamacı Gencer Duygu (2021). "The Interface of Lexicography and Sociolinguistics". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 45-59.

Giriş

Sözlüğü, en genel hali ile bir dilin sözcük listesini içeren başvuru kaynağı olarak tanımlamak mümkündür. Her ne kadar söz konusu tanım, sözlükleri maddebaşlarından ibaret kılsa da esasında sözlükler, Atkins&Rundell’in (2008: 117) ifadesi ile aynı zamanda birer “*karmaşık nesnelere*”dir. Atkins&Rundell (2008), bu karmaşıklığı sözlüğün *parçalı yapısına* (tanım, kullanım etiketi, köken bilgisi gibi) indirgese de sözlükler, kullanıcıları için bir başvuru kaynağından daha fazlasını sunarak dilsel nesne olmalarının yanında toplumsal nesne olma özelliği de göstermektedirler.

Hem geleneğin hem de yenilikçiliğin ürünleri olan sözlükler (Considine, 2014: 12), ait oldukları dilin anlam dünyasını yansıttığı için kültürel; toplumsal hayata dair politik, normatif ve küresel değerleri yansıttığı için toplumsal özelliklere sahiptir. Sözlüklerin söz konusu toplumsal değerlerinden yola çıkılarak bu çalışmada disiplinler arası bakış açısı ile sözlükbilim ve toplum dilbilim arakesitinin kesişim noktaları çeşitli açılardan ele alınacak ve söz konusu arakesitin sözlükbilimsel araştırmalara sağlayacağı katkılar üzerine görüşler sunulacaktır.

1. Sözlükbilim ve Toplumsal Tabakalaşma: Sofistike Sözlükler

Sözlüklerin tarihsel kökenini milattan önceki yüzyıllara dayandırmak mümkün olsa da modern sözlükbilimin temelini oluşturan Avrupa merkezli *akademi geleneğinde*¹, 16. yüzyılın sonlarına doğru Latince ve Yunanca dışındaki dillerin sözlüklerini yapma eğilimi doğmuştur. Yaşayan dillerin sözlüklerini yapma düşüncesi ilk olarak Toscana’da² filizlenmiş, 17. ve 18. yüzyıllarda ise bu düşünce tüm Avrupa’ya kademeli olarak yayılmıştır (Considine, 2014: 2).

Akademilerin tekelindeki sofistike sözlüklerin sözcük dağarcığı, genel olarak orta ve üst tabakaya (elitlere) ait insanların sıklıkla kullandıkları sözcükleri içermiştir. Halk ağızlarından sözcükleri listeleyen kimi sözlükler ise bu geleneğin takipçileri tarafından eleştirilmiş ve halkın kullandığı sözcüklerin sözlüklerde yer almaması gerektiği öne sürülmüş; hatta “*sözlükte yer bulmak bir sözcük için onur olmalıdır*” (Considine, 2014: 3) düşüncesi dönemin sözlükçülük geleneğine hâkim olmuştur.

Sözlükler, her ne kadar toplumdaki değişiklikleri yansıtabilme kapasitesine sahip olsalar da içerik olarak -sofistike sözlüklerde olduğu gibi- daha çok toplumda söz sahibi olan elitlerin konumunu yansıtmışlardır. Prestij dili oluşturma amacı güderek normatif özellikler gösteren bu türden sözlükler, gündelik dili tam anlamı ile yansıtamamışlardır (Williams, 2012: 179). Sözlüklere karşı geliştirilen bu sofistike tutum, sözlükleri basit sözcük listeleri olmanın ötesine taşıyarak onlara toplumsal bir özellik de kazandırmıştır. Özetle Avrupa merkezli akademi sözlük geleneği, belirli toplumsal tabakalara ait sözcükleri filtrelemesi ile sözlükbilim ve toplum dilbilim arasındaki arakesiti görünür hale getirmiştir.

Akademi geleneğinin normatif kimliği³, sözlüklere hangi toplumsal sınıfa⁴ ait sözcüklerin dahil edileceği hükmü ile aktif hale gelen toplum dilbilim arakesiti yanında, sözlükbilim ve dil politikaları arasındaki arakesiti de görünür kılmıştır. Sözlüklerin aynı zamanda toplumu da yansıttığı varsayımından yola çıkarak, temel başvuru kaynağı olmalarının ötesinde, ülkelerin dil planlaması ve ulusal kimlik inşalarında da önemli rol oynadığını söylemek mümkündür (Dollinger, 2016: 591). Sözlüklerin orta ve üst tabakalar ile sınırlandırılması yanında akademi geleneğindeki kimi standartlaştırma örnekleri

¹ *Akademi geleneği* terimi, sözlükbilim literatüründe sıklıkla karşımıza çıkmasa da İskandinav sözlükbilimi çalışmalarında kısmen yerleşik biçimde kullanılmaktadır (Considine, 2014: 2).

² Dönemin (16. ve 17. yüzyılın) İtalya’sının tek bir idari merkeze sahip olmaması, İtalyan sözlüklerinde standartlaşma sorununu beraberinde getirmiş ve bu sayede İtalyan sözlük geleneği İngiliz, Fransız ya da İspanyol geleneklerinden daha fazla yol kat etmiştir (Considine, 2014: 11-12).

³ Genel amaçlı sözlüklerin bir sözcüğün ulusal sınırlar içindeki telaffuzlarından yalnızca birinin kayda geçirilmesi ya da argoda kullanılan kimi sözcüklerin sözlüklere dahil edilmemesi gibi eğilimler sözlüklerin normatif kimliği ile özdeşleşmektedir (Łozowski, 2018: 166).

⁴ Toplum dilbilim ve toplumsal sınıf ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mallinson, Christine (2007) “Social Class, Social Status and Stratification: Revisiting Familiar Concepts in Sociolinguistics”, *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 13 (2), s. 149-163.

(Toscana yerel ağzının standart İtalyanca kabul edilmesi gibi), dil planlaması ile dil politikası odaklı sözlükbilimin gelişmesine yol açmıştır. Dönemin *Fransız Akademisi* (Académie Française), Fransızca'yı dünyanın diploması ve kültür dili olarak kabul ettirme amacı ile sözlükleri bir araç olarak kullanmıştır (Nkomo, 2018: 154).

Geçmişte normatif ve politik amaçlar ile şekillenen sözlükbilim geleneğinin aksine modern sözlükbilim geleneğinde, sözlüklerin kuralcı olmaktan ziyade tanımlayıcı olması gerektiği görüşü kabul görmüştür. Ancak *akademi geleneği* sözlüklerine benzer biçimde günümüz sözlükleri de -her ne kadar derlem ve bilgisayar tabanlı sözlük yapım teknikleri kullanılsa da- tanımlayıcı olmanın ötesine geçerek toplumda dışlanmış ya da marjinalleştirilmiş grupların temsilinde hala yetersiz kalabilmektedir. Grenon-Nyenhuis (2000: 159-160), bugün tarafsız görünen sözlükçülerin dahi ideolojik bir amaçla filtreleme işlemi sonucunda kimi sözcüklerin sözlüğe maddebaşı olarak dahil edilmediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda sözlüklerin, günümüzde de belirli bir dilsel normu yansıttığını söylemek mümkündür. Evrensel olarak nitelendirilen sözlükler dahi bu noktadan bakıldığında başka dilleri (tehlitedeki diller gibi) marjinalleştirilen sözlükler olarak karşımıza çıkabilmektedir.

2. Sözlükbilim ve Dil Politikaları

Ulusal kimliğin temsilcisi olarak nitelendirilebilecek sözlükler, devletlerin dil politikalarında önemli rol oynamışlardır. Dil planlamasının önemli bir aşaması olan sözlük yapımı, ulusalcılığın yükselişi ile politik bakımdan önem kazansa da sözlükbilim literatüründe ulusalcılık ve sözlükbilim arasındaki bağlantıya çoğunlukla değinilmemiştir (Dollinger, 2016: 591). Sözlükbilimi kapsamı itibariyle doğrudan dil politikaları ile ilgilenmese de sözlükler, tarihsel süreçte söz konusu politikaların inşasında önemli rol oynamıştır. Örneğin Amerikan İngilizcesinin sözlüğü olan Webster, Amerikan tarihinde sadece sözlükbilimsel açıdan bir önem taşımaz. Webster, ulusalcı reformları ile de önemli bir sözlük olmuştur. İngilizceyi Amerika sınırları içinde yeniden tanımlaması ile Webster, Amerika'nın ulusal dilini İngiltere sınırlarının ötesine taşıyarak Amerikan ulusunu yaratmıştır. Benzer biçimde Avrupa'da konuşulan yerel dillerin, ulus devletlerin yükselişi ile eş zamanlı olarak modern ulusal dillere dönüşümünde de sözlük ve dil politikaları arakesiti belirleyici olmuştur (Nkomo, 2018: 153-155).

Ulusal kimliği inşa eden tek dilli sözlükler dışında iki dilli sözlükler de ülkelerin dil politikalarında önemli rol oynamıştır. Özellikle Afrika yerli dillerine ait iki dilli sözlükler, misyoner⁵ ya da sömürgeci amaçlar doğrultusunda derlenmiş; hatta Evanjelik faaliyetlere hizmet etmesi adına Güney Afrika merkezli -İngilizce literatüre sahip- bir sözlükbilimi geleneği oluşturulmuş ve Afrika yerli dillerinin derlenmesi ile çokdilliliğin teşviki, bölgede sözlükbilim ile şekillenen yeni bir dil politikasının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Nkomo, 2018: 156).

Başta akademi geleneğinin uzantısı olan sözlükbilim-dil politikaları arakesiti tarihi seyir içinde sözlükbilimsel bir bağlam içinde yeniden şekillenmiştir. Nkomo (2018), bu aşamada sözlükçülerin sözlükbilimsel süreç esnasında gündeme getirdikleri makro ve mikro düzeyler ile ilgili sorunları temel alan sözlükbilimsel yöntem ve süreçlerin belirleyici olduğunu dile getirmiş ve “*sözlüklerin dil politikaları ya da dil politikalarını oluşturulma süreçlerinin ürünleri*” (2018: 156) olduğunun altını çizmiştir. Bu bağlamda hem iki dilli hem de tek dilli sözlüklerin çeşitli biçimlerde politik amaçlara hizmet ettiğini ve bu sözlüklerin ülkelerin ulusal kimlik inşasında önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.

3. Sözlükbilim ve Küreselleşme

Terim olarak ortaya çıkışı 1930'lara dayansa da *küreselleşme* (globalization) 1990'lar itibariyle hem popüler biçimde hem de akademik anlamda bir süreci, sistemi veya dönemi tanımlamak üzere

⁵ Heller&McElhinny'ye göre (2017: 40) misyoner sözlükler, çeşitli normları tanımlamak ve söz konusu normları reçete etmek üzere kullanılan birer indirgeme araçlarıdır.

çeşitli biçimlerde kullanılagelmiştir (Steger, 2020: 34). Bauman’ın (2020: 76) da ifade ettiği üzere “küreselleşme hepimizin başına gelen şeyler ile ilgili” olan çok boyutlu bir fenomendir.

Kavramın çok boyutlu ve kapsamlı olması çok sayıda küreselleşme teorisi ve söyleminin ortaya konmasına neden olmuştur. Turner&Khondker (2019), söz konusu çeşitliliği üç boyuta indirgeyerek söz konusu teorileri üç başlık altında değerlendirmiştir: “Küreselleşmenin dikkate alınması gereken üç boyutu tekno-ekonomik, sosyo-politik ve kültürel-medeniyetsel boyutlardır” (2019: 24). Küreselleşme kavramının çok boyutluluğu, küreselleşme tanımlarını da çeşitlendirebilmektedir. Tekno-ekonomik bağlamda küreselleşme dünya genelinde tekno-ekonomik bağlantıların yoğunlaşması anlamına geliyor iken sosyo-politik bağlamda küreselleşme dünya çapında toplumsal ve siyasi ilişkilerin yoğunlaşması ya da genişlemesi anlamına gelmektedir. Kültürel-medeniyetsel bağlamda küreselleşme ise dünya üzerindeki kültürel akıntıların yoğunlaşması ve genişlemesidir (Steger, 2020). Steger (2020: 108), kültürel-medeniyetsel küreselleşmenin anlamların sembolik inşası, ifade edilmesi ve yayılması sürecini kapsadığını söylemiş ve bu doğrultuda dilin, söz konusu kültürel etkileşim dinamikleri için oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır.

Küreselleşme kavramı zihinde her ne kadar çoğunlukla ekonomik ve politik çağrışımlar uyandırsa da -Turner&Khondker’in (2019) ve Steger’ın (2020) da belirtmiş olduğu üzere- kavramın kültürel bir boyutu da bulunmaktadır. Küreselleşme ve kültür ilişkisi sorgulandığında küreselleşmenin -uluslararası akıntılar ve iletişim sonucunda- homojenleşmeye mi yoksa heterojenleşmeye mi yol açtığı soruları çeşitli teorisyenler tarafından sıklıkla gündeme getirilmiştir (Eriksen, 2017: 12). Bu bağlamda kimi teorisyenler, küreselleşmeyi yerel geleneklerden beslenen bir tarihsel sonuç olarak değerlendirirken karşıt görüştekiler ise küreselleşmenin modernite eşliğinde yerel kültürler, gelenekler ve diller için bir tehdit oluşturduğunu iddia etmişlerdir (Turner&Khondker, 2019: 22).

Küreselleşme-sözlükbilimi arakesitinin en belirgin olduğu noktalardan biri küresel dil (global language) tasavvurudur. Dünya üzerinde gerçekleşen her türlü küresel akıntı (sermaye, kültür, ideoloji, insan gibi) (Ritzer, 2020) dolaylı olarak dilleri de etkilemektedir. Günümüzde ulus ötesi ilişkilerin kurulması esnasında geçerdil (lingua franca) işlevi gören İngilizce, hem diğer dünya dilleri için bir tehdit unsuru hem de kendi içinde standart bir forma sahip olmaması açısından -kendi varlığı için- tehlike arz etmektedir. İngilizce dünya üzerindeki küresel akıntılar nedeni ile homojenleşmeye uğramaktadır (Kermas, 2012: 75). İngiltere’nin azalan siyasi gücü ile ters orantılı olarak İngilizcenin artan dilsel gücü diğer yandan bir küresel çelişkiye de neden olmaktadır (Rasmussen, 2010: 23). Bu noktada Kermas (2010: 92), İngilizcenin söz konusu konumunu korumak adına sözlükbilimi-kültür arakesitinin daha da önemsenmesi ve kültürlerarası iletişim⁶ bağlamında İngilizcenin bir araç olarak varlığını sürdürebilmesi için sözlükbilimin bu zorlukların üstesinden gelmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır. Kullanım bağlamına sözlüklerde çoğunlukla yer verilmemesi, kültürlerarası etkileşimin sözlükbilimsel araçlarda örtük kalmasına sebep olduğunu dile getiren Bagasheva (2012: 116) için sözlükbilimsel uygulamalarda kültürel kimliklerin temsili ve kodlanması (özellikle iki dilli sözlüklerde) hala yetersizdir (Bagasheva, 2012: 116).

Anglosakson kültüründen her geçen gün uzaklaşan İngilizcenin küreselliği, onu sözcük bakımından da zengin bir dil yapmıştır. Giderek artan homojenleşme sonucu İngilizce, birçok farklı kültüre özgü sözcükleri bünyesine dahil etmiştir. İngilizcenin artan sözcük listesi diğer taraftan sözlükbilimsel açıdan bir zorluğu da beraberinde getirmiştir. Kermas (2012: 73), Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi yakın çevre ülkeleri göz önüne alarak sözlüklerde yapılan güncellemelerin hızlı biçimde -değişen ekonomik ilişkileri de göz ardı etmeden- dış ve genişleyen çevredeki ülkelerin de temaslarını değerlendirmeye alarak İngilizce sözlüklerin tüm İngilizce konuşucularının ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini ifade etmektedir.

⁶ Sözlüklerdeki kültürel referansların anadili İngilizce olmayan biri tarafından değil, anadili İngilizce olmayan iki konuşmacının söz konusu referansları kendi aralarında karıştırmaması gerekmektedir (Rasmussen, 2010: 23).

Küresel dil olma özelliği gösteren İngilizce her ne kadar her türlü tehlikeye açık olsa da onun dünya üzerinde genişleyen hakimiyeti diğer diller için tehdit unsuru olabilmektedir. Özellikle Afrika'da konuşulan diller eski sömürge dillerinin egemenliği altında marjinalleştirilmektedir (Nkomo, 2018: 160). Gelişmiş ülkelerin dilleri ulus devlet kapsamında resmileşirken resmi olmayan ve varlığı bugün tehdit altında olan tehlikedeki diller⁷ yok olmak üzeredir.

Küreselleşme-sözlükbilimi arakesitinin bir diğer ayağını da marka adları⁸ oluşturmaktadır. 1940'lardan itibaren dünya üzerinde görünürlüklerini arttıran ticari markalar, ürünlerinin ihraç edildiği ülkelerin dillerini de etkileyerek ürünlerin ihracatının sadece ekonomik değil dilsel süreçlere de bağlı olduğunu göstermiştir (Furiassi, 2012: 95). Sözlüklerde çeşitli etiketler ile işaretlenen jenerik marka adları, onları karşılayan ortak bir sözcük dilde var olmadığı ve başka şekilde sözlükselleştirilemediği ve dil kullanıcılarının periferik yapılardan kaçınması nedeni ile doğrudan sözlüklere dahil edilmektedirler (Furiassi, 2012: 104).

Marka adları gibi sözlüklere dahil edilen çeşitli uzmanlık alanlarına dair terimlerde de İngilizcenin etkisini gözlemleyebilmek mümkündür. *Geçerdil* olması sebebi ile İngilizce, terimlerin hedef dile çevrilmesine doğrudan etki eder. Terimler her ne kadar Bergenholtz&Tarp'ın deyimi ile kültürden bağımsız olsalar da (1995: 60) Fuertes-Olivera&Nielsen'in muhasebe terimleri üzerine yapmış oldukları araştırmada sözlüklerde kültüre bağlı ve kültürden bağımsız alanlar arasındaki farklılığı en az düzeye indiren *terminolojik küreselleşmeye* doğru bir eğilim vardır (2014: 231). Yabancı dildeki terimleri hedef dile çevirmede uygulanan dil politikalarının yetersizliği de (Kristiansen, 2014: 236) *terminolojik küreselleşmeye* yol açmaktadır. Ülkelerde dil planlamasının olmayışı nedeni ile keyfi terminoloji geliştirme, zaman içinde uzmanlık alanlarının çoğalması ile çokterimliliğe neden olmaktadır. Kristiansen (2014: 253) ülkelerin terimler ile ilgili dil politikalarını elektronik tabanlı terim sözlükleri üzerine yapılandırabileceğini ve sözlükbilimsel bağlamda terminolojinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile terim sorunlarının asgari düzeye indirilebileceğini ifade etmektedir.

Sözlükbilim-küreselleşme arakesiti dil politikaları ve kültür ile doğrudan ilişkilidir. Küreselleşme hem küresel dil/diller hem de dünya üzerinden silinmekte olan diller için tehlike arz etmektedir. Ancak diğer taraftan küreselleşmenin teknolojik boyutu sayesinde dillerin kayıt altına alınarak korunması da imkân dahilindedir. Bu bağlamda doğru araçlar eşliğinde küreselleşmenin kültürler ve dolayısıyla diller için çeşitli imkanlar sunabileceğini söylemek mümkündür.

Ülkelerin belirleyeceği dil politikaları, küreselleşmenin dil üzerindeki olumsuz etkilerini asgari düzeye indirmede önem kazanmaktadır. Dinamik bir dünyada dönemin ihtiyaçlarını göz önüne almayan durağan dil politikaları elbette diller -dolaylı olarak sözlükler- için sorun teşkil etmeye devam edecektir. Bu bağlamda sözlüklerin, kültürlerarası iletişimi pekiştiren disiplinler arası küresel başvuru kaynaklarına dönüştürülmesi, diğer yandan hem kodlama hem de kod çözme bilgileri, söylem örüntüleri sunan geniş veritabanlarına sahip, erişilebilir ve kullanıcı dostu (Bagasheva, 2012: 140) olmaları gerektiği söylenebilir.

4. Sözlükbilim ve Kültür

Dil ve kültür arasındaki ilişki her ne kadar doğrulanabilir olsa da bu ilişki kültürün tanımına⁹ bağlı olarak değişebilecek niteliktedir. Dil, kültürel gerçeklikleri somutlaştıran bir fenomendir. Roberts (2007: 277), bir dilbilimsel araç olan sözlüklerin aynı zamanda kültürel nesnel olduğunu dile getirir.

⁷ Ethnologue'un 2021 verilerine göre dünya üzerindeki 3018 dil kaybolma tehlikesi altındadır (<https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered> Erişim Tarihi: 23.07.2021).

⁸ Sözlüklerdeki marka adlarının temsili üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Maphosa, Mandlenkosi (2014). "Sözlükbilimde Yasal Sorunlar: Isichazamazwi Sesindebele Sözlüğünde Marka Adlarının Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", Çev. Duygu Kamacı, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, s. 23-35.

⁹ Kültürün tanımı konusunda uzmanlar arasında fikir birliği mevcut değildir (Roberts, 2007: 279). Bu çalışmada kültür, insanların sosyal yapı ve süreçleri yorumlama modeli olarak ele alınmış; dil ise kültürün bir bileşeni (Svejecer, 1986: 15) olarak kabul edilmiştir.

Bu bağlamda dillerin sözcük dağarcığı dille bağlantılı olarak kültürü de yansıtmaktadır. Bagasheva (2012: 115), özellikle iki dilli sözlüklerin kültürel kimlikleri inşa edici özelliklerini vurgulayarak bu türden sözlüklerin kültürlerarası etkileşim modeli oluşturduğunu ifade etmiştir.

Sözlükbilimsel anlamda dil ile kültür arasındaki ilişkinin en bariz biçimde deyimler ile ortaya çıktığını ifade eden Szerszunowicz’e göre (2011) özellikle iki dilli sözlüklerde yer alan deyimlerin tanımlarında sözlük kullanıcılarına çeşitli kültürel bilgilerin de aktarılması gerekmektedir. Sözdizimsel, dilbilgisel, anlamsal, toplumsal ya da kültürel farklılıklardan kaynaklanan diller arasındaki uyumsuzluğu ifade eden *dil anizomorfizmi*¹⁰ en çok iki dilli sözlüklerde problem teşkil etmektedir. İki dil arasındaki *anizomorfizim*, iki dilli sözlüklerin yapılandırılmasını dahi etkileyebilecek öneme sahiptir (Rasmussen, 2010: 12).

İki dilli sözlüklerdeki *dil anizomorfizmi* beraberinde *sözlüksel boşlukları* (lexical gap) getirmektedir. *Sözlüksel boşluklar*, kaynak dildeki sözcüğün bir gönderime sahip olmasına karşılık hedef dilde ilgili sözcüğün var olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Benson, 1990: 46; İbaşı, 2009: 32). Sözlükbilimsel bağlamda sözlüksel boşluklar, “iki dilli sözlüklerde hedef veya kaynak dilde karşılığı bulunmayan kültürel öğeleri doğru ve ayrıntılı biçimde sunmayı gerekli kılmıştır” (Kulamshaeva, 2017: 83). Kulamshaeva (2017), iki dilli sözlüklerin sözlüksel boşluklar karşısında tek dilli sözlüklere nazaran daha farklı bir yaklaşım sergilediğini ifade ederek, kaynak dilde eş değeri olmayan kültürel öğelerin ödünçleme yolu ile sözlükselleştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Rasmussen (2010: 12) iki dilli sözlüklerde çeviri yaparken eş değer sözcüklerin bulunmasının büyük bir zorluk olduğunu ifade ederek *anizomorfizim* kaynaklı *sözlüksel boşlukların* telafisi için ilgili maddebaşlarının edimbilimsel ve kültürel bilgiler eşliğinde zenginleştirilerek edebi nitelikli çevirilerinin yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

Williams (2012), sözlüklerde yer alan maddebaşı ve tanımların son derece kültürel olduğunu ve tanımlarda yer alan kültürel unsurların artırılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda sözlükler Williams (2012: 195) için “*bilgi ve insan deneyiminin geniş bir deposu*” özelliği göstermektedir. Williams’ın (2012) sözlüklerde yer alması gerektiğini ifade ettiği kültürel bilgilerin ne şekilde sunulabileceği üzerine öneriler sunan Łozowski (2018: 166), tanımlar, açıklayıcı notlar ya da örnek tümceler ve etiketler¹¹ eşliğinde sözlüklerin parçacıl yapılarında kültürel kodlamaların yapılabileceğini ifade etmiştir¹². Bu noktada Łozowski (2018: 172), sözlüklerde yer alan tanımların idealize edilmiş ilişkiler sistemini tanımlamanın ötesine geçerek sözlüklerde bulunan sözcüklerin (*alyans, haç, hilal ve yıldız, kara kedi* gibi), dünyadaki insan deneyimlerini yansıttığını söylemektedir. Łozowski’nin (2018: 173-176) kültür dostu dilbilim yaklaşımı olarak nitelendirdiği *işlevselcilik* eşliğinde sözlüklerde yapılan tanımlarda -yapısalcılığın aksine- dil ve deneyim arasındaki bilişsel ilişkiler ortaya konmaktadır. Böylelikle tanımlar, dünyanın kültürel imgesini üreten sözcüklerin dilde deneyimlendiği şekli ile yapılandırılmaktadır. Bilişsel, sembolik, metaforik, deneyimsel ve öznel değerlere sahip olan sözcükler bir sistem oluşturmaktadır. Łozowski’ye göre (2018) bu sistem, sözlükbilim-kültür arakesiti çerçevesinde sözlükçüler ve sözlükbilimciler tarafından geliştirilmeye açıktır.

Sözlüklerde işlevsel olarak kültürel unsurların ne şekilde aktarılması gerektiği tartışmalarından bağımsız olarak Bergenholtz&Tarp (1995), sözlükbilimsel bağlamda sözlüklerde verilen bilgi türlerini *kültüre bağlı ve kültürden bağımsız* olarak ikiye ayırmışlardır. *Kültüre bağlı* konu alanı (*ekonomi, siyaset ve hukuk* gibi) dilden dile farklılık gösterebilmekte iken doğal olaylar ya da teknolojik süreçler gibi *kültürden bağımsız* konu alanı (*yer çekimi, moleküler yapı* gibi) dilden dile farklılık

¹⁰ Boas, Sapir ve Whorf, Hjelmslev ve Lyons gibi teorisyenler tarafından *dil anizomorfizmi* geniş çapta incelemiştir (Rasmussen, 2010: 12).

¹¹ Yong&Peng’e göre (2017: 58) sözlüklerde kullanıcıları doğru dil kullanımı ve doğru sözcük seçimine teşvik etmek için etiketler ile sözlükler kullanıcıları her daim yönlendirmeli, sözlüklerde kapsamlı bir etiketleme sistemi geliştirilmelidir.

¹² Rasmussen (2010: 18), öğrenci sözlüklerinde *aktif* ve *pasif* sözlük ayrımına giderek pasif sözlüklerin *kod çözme* (dinleme ve okuma), aktif sözlüklerin ise *kodlama* (konuşma ve yazma) için kullanıldığını ifade eder. Bu bağlamda aktif sözlüklerdeki tanımlar dinamik olup sözdizimsel, dilbilgisel ve edimbilimsel bilgiler içermektedir. Pasif sözlüklerde yer alan bağlamdan arındırılmış tanımlar ise daha az sözdizimsel, dilbilgisel ve edimbilimsel bilgi sunmaktadır.

göstermemektedir. Bergenholtz&Tarp'a göre (1995: 61-62), *kültüre bağlı* ve *kültüre bağlı olmayan* konu alanları arasındaki sınırı çekmek her daim mümkün olmasa da sözlükbilimde söz konusu sınırın iki dilli sözlükler, çok dilli sözlükler ve çift yönlü sözlüklerde de dikkate alınması gerekmektedir. Kültüre bağlı sözlüklerde, madde başlarının eş değerlerinin bulunması kültürel farklılıklar nedeni ile zor ya da imkansızdır. Bergenholtz&Tarp (1995) *kültüre bağlı* kimi terimlerin çevrilmesi noktasında ortaya çıkacak boşlukların telafi edilmesinde de çeşitli sözlükbilimsel yöntemler¹³ de önermiştir.

Şarcevic (1989: 211-212) ise kültüre bağlı sözcük ya da terimlerin hedef dile çevrilmesinde çevirmenlerin de rolüne değinmiş ve çevirmenlerin hem iki dilli hem de iki kültürlü olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda sözlükçülerin de çevirmenlerin çevirisine ekleyebileceği eşdeğer sözcükleri sağlaması gerekmektedir.

Sözlük-kültür arakesiti hakkında diğer araştırmacılardan farklı olarak *maddi* ve *maddi olmayan* ayrımı yaparak tanımladığı kültürün "*kültür-dil*" birliği içinde ele alınmasına karşı çıkan Roberts'a göre (2007: 279) bir dilin arka planında tek kültür yoktur. Roberts (2007) bu motivasyondan hareketle kültürü *ulusal kültür*, *süper kültür* (veya ulus ötesi kültür) ve *alt kültür*¹⁴ şeklinde sınıflandırmış ve sözlüklerde söz konusu kültür türlerinin nasıl sunulduğunu İngilizce sözlükler üzerinden araştırmıştır. Kitle iletişim araçları ile metaforik biçimde *küresel köy* (McLuhan, 2001) haline gelen dünyada elbette ki tek kültürden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle sözlükbilim-kültür arakesiti yalnızca ulusal sınırlar eşliğinde değil ulus sınırlarını aşan kültür bakımından da sorgulanmalıdır. Ulusal sınırlar dahilinde bile dil (dolaylı olarak sözlük), yerine getirmiş olduğu işlev çeşitliliği ile konuşmacıların ait olduğu bölge ya da toplumsal tabaka sebebi ile sürekli değişim içindedir (Yong&Peng, 2007: 57). Bu sebeple sözlük ve kültür ilişkisine dair yapılacak çalışmalar söz konusu çeşitliliği de göz önüne almalıdır.

Sonuç

Sözlükler, birer dilsel nesnelere olmanın ötesinde çeşitli toplumsal özellikler de göstermektedirler. Sözlükbilimsel bağlamda sözlük ile toplumun ilk olarak kesiştiği akademi geleneğinde orta ve üst tabakadan insanların kullanmış oldukları sözcüklere yer veren sofistike sözlükler, toplumda belirli bir kesimin sözlüklerde temsil edilmesinin önüne geçmiştir. Akademi geleneğinden kopan sözlükler, zaman içinde dilde kullanılan tüm sözcükleri bünyelerine dahil etmeye çalışmışlarsa da bugün hala çeşitli toplumlarda marjinalleştirilen ya da ötekileştirilenlerin sözlüklerde temsil edilmediği söylenebilir. Sözlüklerin ait oldukları toplumu şeffaf biçimde yansıttığı düşüncesi bu bakımdan gerçeklikten uzaklaşmaktadır. Marjinalleştirilen kesimlerin sözlüklerdeki temsil ihtiyacı hala devam etmektedir.

Sözlükler, tarihi seyri içinde çeşitli politik amaçlar doğrultusunda da kullanılmışlardır. Geçmişte özellikle misyonerlik faaliyetlerinde stratejik biçimde kullanılan sözlükler, Fransız Devrimi sonrasında karakterize olan ulus devletlerin inşasında oldukça önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda bağımsızlığını ilan eden ülkeler hem tek dilli ulusal sözlüklere hem de çok dilli sözlüklere ilgi göstermiş, artan ilgi ile modern anlamda sözlükbilimi çalışmaları da hız kazanmıştır. Sözlükbilim ve dil politikaları arakesiti bu sayede sözlükbilimsel çalışmalara da dolaylı yoldan katkı sağlamıştır.

Dil politikaları arakesiti ile doğrudan ilgili olan küreselleşme arakesiti de hem sözlükler hem de dünya dilleri için tartışmalı bir konudur. Her türlü küresel akıntı ile kültür ve dilin de akış halinde olması, dolaylı olarak dilleri de olumlu ve olumsuz bağlamda etkilemiştir. Küreselleşme ile artan yabancı sözcükler, terimler ya da marka adları bu türden sözlükbirimlere karşılık bulma sorununu da beraberinde getirmektedir. Küreselleşme olumsuz etkileri yanında diller için bir temsil imkânı da

¹³ Bu yöntemlerden ilki ilgili sözcüğün anlamını karşılayan eş değer sözcüklerin seçilmesidir. Diğer bir yöntem ise sözlüğün ilgili sözcükler için bir açıklama sunmasıdır. Üçüncü çözüm yöntemi, hedef dilde ilgili sözcüğü yeni bir tümce ile karşılamaktır. Bergenholtz&Tarp (1995: 62) son olarak sözcüğün yabancı bir sözcük olarak sözlüğe dahil edilebileceğini ifade etmektedirler.

¹⁴ Ekşi Sözlük'ün bir alt kültür ve postmodern form olarak ele alındığı çalışma için bk. Gürel, Emet ve Yakın, Mehmet (2007) "Ekşi Sözlük Postmodern Elektronik Kültür", *Selçuk İletişim*, 4(4), s. 203-219.

sunmaktadır. Bu noktada küreselleşmeyi her koşulda dil ölümüne sebebiyet veren bir fenomen olarak nitelendirmek yanıltıcı olacaktır. Küreselleşmenin diller ve sözlükler için oluşturabileceği tehlikeler ülkelerin uygulayacağı dinamik dil politikaları eşliğinde bertaraf edilecek türdendir. Özellikle yabancı kökenli sözcüklere karşılık bulunması için ulus devletler, sürdürülebilir dil politikalarını benimsemek zorundadır.

Daha çok *dil animorfizmi* çerçevesinde ele alabileceğimiz sözlükbilim ve kültür arakesiti ise diğer toplum dilbilimsel arakesitlerden farklı olarak özellikle çok dilli sözlüklerde ortaya çıkan sözlüksel boşlukların telafisinde ve tanımlarda yer alan kültürel bilgilerin sözlüklerde sunulup sunulmayacağına odaklanmaktadır. Yeni nesil sözlüklerdeki kültürel unsurların temsili ve sözlüksel boşlukların telafi edilememesi sorunu gerekli teknolojik araçlar ile desteklendiğinde aşılabilir niteliktedir. Bu noktada yapılacak sözlükbilimsel -özellikle meta-sözlükbilimsel araştırmalar- sözlüklerin kullanıcı dostu olmalarına katkı sağlayacaktır.

Rasmussen (2010: 38) ve William'ın (2012: 179) da altını çizdiği üzere yaşayan bir dilin sözlüğünü tamamlamak ve ideal sözlüğe ulaşmak neredeyse imkansızdır. Ancak sözlükleri ulaşabilecekleri en iyi seviyeye getirmek adına sözlükbilimcilerin toplum dilbilim arakesiti üzerine araştırmalarını derinleştirerek meta-sözlükbilime katkı sağlamaları gerektiği söylenebilir. Özetle sözlükbilim-toplum dilbilim arakesiti, ideal sözlüğe yakınlaşmada teknolojik imkanların ve disiplinler arası çalışmaların önemini gözler önüne sermektedir.

KAYNAKLAR

- Atkins, B. T. Sue ve Rundell, Michael (2008) *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford: Oxford University Press.
- Bagasheva, Alexandra (2012) "Culture-Specific Lexical Items, Concepts and Word-Level Communicative Strategies In English Bulgarian/Bulgarian-English Lexicography", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 115-145.
- Bauman, Zygmunt (2020) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benson, Morton (1990) "Culture-Specific Items in Bilingual Dictionaries of English", *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 12, s. 43-54.
- Bergenholtz, Henning ve Tarp, Sven (1995) *Manual of Specialised Lexicography: The Preparation of Specialised Dictionaries*, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins.
- Considine, John (2014) *Academy Dictionaries: 1600-1800*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dollinger, Stefan (2016). "National Dictionaries and Cultural Identity: Insights from Austrian, German, and Canadian English", *The Oxford Handbook of Lexicography*, Oxford: Oxford University Press, s. 590-604.
- Eriksen, Thomas Hylland (2007) *Globalization: The Key Concepts*, Oxford&New York: Berg.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. ve Nielsen, Sandro (2014) "The dynamics of accounting terms in a globalized environment: The role of English as Lingua Franca", *Dynamics And Terminology: An Interdisciplinary Perspective on Monolingual and Multilingual Culture-Bound Communication*, Ed. Rita Temmerman, Marc Van Campenhoudt, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 215-234.
- Furiassi, Cristiano (2012) "Brand Culture Mirrored in Dictionaries: Generic Trademarks in English and Italian", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 95-113.
- Grenon-Nyenhuis, Chantale (2000) "The Dictionary as a Cultural Institution", *Intercultural Communication Studies*, 5(1), s. 159-166.
- Heller, Monica ve McElhinny, Bonnie S. (2017) *Language, Colonialism, Capitalism: Toward a Critical History*, USA: University of Toronto Press.
- İlbaş, Songül (2019) "Dilsel Boşluk Kavramı: Tanım, Sınıflandırma ve Örnekler", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8(20), s. 26-46.
- Kermas, Susan (2012) "Culture-specific Lexis and Knowledge Sharing in the Global Village", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 73-93.
- Kristiansen, Marita (2014) "Concept change, term dynamics and culture-boundness", *Dynamics And Terminology: An Interdisciplinary Perspective on Monolingual and Multilingual Culture-Bound Communication*, Ed. Rita Temmerman, Marc Van Campenhoudt, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 235-258.
- Kulamshaeva, Baktygul (2017) "İki Dilli Sözlüklerde Kültürel Öğeler Sorunu -Kültürel Öğeler ve Terimleştirme Üzerine-", *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı 3-4 Kasım 2016*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, s. 79-92.

- Łozowski, Przemysław (2018) "Dictionaries and Culture", *The Routledge Handbook of Lexicography*, Ed. Pedro A. Fuertes-Olivera, New York: Routledge, s. 166-178.
- McLuhan, Marshall (2001) *Global Köy*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Nkomo, Dion (2018) "Dictionaries and language policy", *The Routledge Handbook of Lexicography*, Ed. Pedro A. Fuertes-Olivera, New York: Routledge, s. 152-165.
- Rasmussen, Saihong Li (2010) *To Define and Inform: An Analysis of Information Provided in Dictionaries Used by Learners of English in China and Denmark*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Ritzer, George (2020) *Küresel Dünya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Roberts, Roda P. (2007) "Dictionaries and culture", *Dictionary Visions, Research and Practice Selected papers from the 12th International Symposium on Lexicography Copenhagen 2004*, Ed. Henrik Gottlieb, Jens Erik Mogensen, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 277-298.
- Šarcevic, Susan (1989) "Lexicography and Translation Across Cultures", *Translation and Lexicography: Papers Read at the EURALEX Colloquium Held at Innsbruck 2-5 July 1987*, Ed. Mary Snell-Hornby, Esther Pöhl, Benjamin Bennani, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, s. 211-224.
- Steger, Manfred B. (2020) *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Švejc, Aleksandr D. (1986) *Contemporary Sociolinguistics Theory, Problems, Methods*, Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Szerszunowicz, Joanna (2011) "The cultural component in bilingual dictionaries of phraseological units", *LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives, Papers submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference Kyoto August 22-24*, Ed. K. Akasu, S. Uchida, Tokyo: Asian Association for Lexicography, s. 628-637.
- Turner, Bryan S. ve Khondker, Habibul Haque (2019) *Küreselleşme: Doğu ve Batı*, Ankara: Koyu Siyah Yayınları.
- Williams, Geoffrey Clive (2012) "Art for Dictionaries' Sake: Comparing Cultural Outlooks through Dictionaries and Corpora", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 171-199.
- Yong, Heming ve Peng, Jing (2007) *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective (Terminology and Lexicography Research and Practice)*, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

EXTENDED SUMMARY

It is possible to define the dictionary as a reference source containing the word list of a language in its most general form. Although the definition reduces dictionaries to headwords, in fact, dictionaries are also "complex objects" as Atkins & Rundell (2008: 117) put it. Although Atkins&Rundell (2008) reduces this complexity to the microstructure of a dictionary (such as definition, usage label, and etymology), dictionaries offer more than a reference source for their users, and they also show the feature of being a social object as well as being a linguistic object.

Dictionaries, which are the products of both tradition and innovation (Considine, 2014: 12), are cultural because they reflect the semantic world of the language they belong to; it has social characteristics because it reflects the political, normative and global values of social life. Based on these social values of dictionaries, in this study -with an interdisciplinary perspective- the intersection points of the interface of lexicography and sociolinguistics will be discussed in various ways and some opinions about the contributions of this interface to lexicographic research will be expressed.

Dictionaries, beyond being linguistic objects, also show various social characteristics. In the academy tradition, where the dictionary and society first intersect in the lexicographic context, sophisticated dictionaries that include the words used by people from the middle and upper classes prevented the representation of a certain segment of the society in dictionaries. Although dictionaries that broke away from the tradition of academia tried to include all the words used in the language over time, it can be said that those who are marginalized in various societies are still not represented in dictionaries. The idea that dictionaries reflect the society they belong to in a transparent way is far from reality in this respect. The need for representation in dictionaries of marginalized people still continues. It is possible to say that dictionaries still reflect a certain linguistic norm today. From this point of view, even dictionaries that are described as universal can appear as dictionaries that marginalize other languages (such as endangered languages).

Dictionaries have also been used for various political purposes in their historical. Dictionaries, which were used strategically especially in missionary activities in the past, played a very important role in the construction of nation-states that were characterized after the French Revolution. In this context, the countries that declared their independence showed interest in both monolingual national dictionaries and multilingual dictionaries, and lexicography studies in the modern sense gained momentum with the increasing interest. It is possible to say that both bilingual and monolingual dictionaries serve political purposes in various ways and these dictionaries play an important role in the construction of national identity. The intersection of lexicography and language policies has thus indirectly contributed to lexicographic studies.

The interface of globalization, which is directly related to the interface of language policies, is also in a controversial position for both dictionaries and world languages. All kinds of global flows and the fact that culture and language are in flow have indirectly affected languages in a positive and negative way. Foreign words, terms or brand names increasing with globalization bring along the problem of finding correspondence to such headwords. Globalization offers a representation opportunity for languages besides its negative effects. At this point, it would be misleading to characterize globalization as a phenomenon that causes language death under all circumstances. The dangers that globalization may pose for languages and dictionaries are of the type that will be eliminated in the presence of dynamic language policies to be implemented by countries. Nation states have to adopt sustainable language policies, especially in order to correspond to words of foreign origin. It can be said that dictionaries should be transformed into interdisciplinary global reference resources that reinforce intercultural communication, and on the other hand, they should be accessible and

user-friendly, with large databases offering both coding and decoding information and discourse patterns.

The interface of lexicography and culture, which we can consider mostly within the framework of language animorphism, focuses on the compensation of lexical gaps that occur especially in multilingual dictionaries and whether the cultural information in the definitions will be presented in dictionaries, unlike other sociolinguistic interfaces. The problem of the representation of cultural elements in the new generation dictionaries and the inability to compensate for lexical gaps can be overcome when supported with the necessary technological tools. At this point, lexicographic studies -especially meta-lexicographic studies- will contribute to making dictionaries user-friendly. Even within national borders, language (indirectly the dictionary) is in constant change due to the diversity of functions it performs and the region or social strata to which the speakers belong. For this reason, studies on the relationship between dictionary and culture should also take this diversity into account.

As Rasmussen (2010: 38) and William (2012: 179) underline, it is almost impossible to complete the dictionary of a living language and reach the ideal dictionary. However, in order to bring dictionaries to the best level they can reach, it can be said that lexicographers should contribute to meta-lexicology by deepening their research on the sociolinguistics interface. In summary, the lexicology-society linguistics interface reveals the importance of technological opportunities and interdisciplinary studies in converging to the ideal dictionary.

Keywords

Lexicography, sociolinguistics, social stratification, language policies, globalization, culture.

GENİŞ ÖZET

Sözlüğü, en genel biçimiyle bir dilin sözcük listesini içeren başvuru kaynağı olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım, sözlükleri maddebaşlarına indirgese de sözlükler Atkins & Rundell'in (2008: 117) belirttiği gibi "*karmaşık nesnelere*"dir. Atkins&Rundell (2008) bu karmaşıklığı bir sözlüğün mikro yapısına (tanım, kullanım etiketi ve köken bilgisi gibi) indirgese de dilsel nesne niteliği gösteren sözlükler, kullanıcıları için bir başvuru kaynağından fazlasını sunmakta ve aynı zamanda sosyal bir nesne olma özelliğini de göstermektedirler.

Hem geleneğin hem de yeniliğin ürünü olan sözlükler (Considine, 2014: 12), ait oldukları dilin anlam dünyasını yansıttıkları için kültürel; toplumsal yaşamın siyasal, normatif ve küresel değerlerini yansıttığı için de toplumsal nitelikler taşır. Sözlüklerin söz konusu toplumsal değerlerinden hareketle bu çalışmada, disiplinlerarası bir bakış açısıyla, sözlükbilim ve toplum dilbilim arakesitinin kesişim noktaları çeşitli açılardan ele alınacak ve bu arakesitin sözlükbilim araştırmalarına katkıları hakkında bazı görüşler ifade edilmiştir.

Sözlükler, dilsel nesnelere olmanın ötesinde çeşitli toplumsal özellikler de gösterirler. Sözlük ve toplumun sözlükbilimsel bağlamda ilk kez kesiştiği akademi geleneğinde, orta ve üst sınıftan kişilerin kullandığı sözcükleri içeren sofistike sözlükler, toplumun belirli bir kesiminin sözlüklerde temsil edilmesini engellemiştir. Akademik gelenekten kopan sözlükler, zamanla dilde kullanılan tüm sözcükleri kapsamaya çalışsa da çeşitli toplumlarda marjinalleştirilenlerin sözlüklerde temsil edilmediği söylenebilir. Sözlüklerin ait oldukları toplumu şeffaf bir şekilde yansıttığı fikri bu nedenle gerçeklikten uzaktır. Marjinalleşmiş insanların sözlüklerde temsil edilme ihtiyacı hâlâ devam etmektedir. Sözlüklerin günümüzde de belli bir dilsel normu yansıttığını söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında evrensel olarak nitelendirilen sözlükler bile diğer dilleri (tehlikedeki diller gibi) marjinalleştiren sözlükler olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Tarihte sözlükler çeşitli siyasi amaçlarla da kullanılmıştır. Geçmişte özellikle misyonerlik faaliyetlerinde stratejik olarak kullanılan sözlükler, Fransız İhtilali sonrası karakterize edilen ulus-devletlerin inşasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda bağımsızlığını ilan eden ülkeler hem tek dilli ulusal sözlüklere hem de çok dilli sözlüklere ilgi göstermiş ve artan ilgiyle birlikte modern anlamda sözlükçülük çalışmaları hız kazanmıştır. Hem iki dilli hem de tek dilli sözlüklerin çeşitli şekillerde siyasi amaçlara hizmet ettiğini ve bu sözlüklerin ulusal kimliğin inşasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Sözlükbilimi ve dil politikalarının kesişimi, sözlükbilim çalışmalarına dolaylı olarak katkıda bulunmuştur.

Dil politikaları arakesiti ile doğrudan ilgili olan küreselleşme arakesiti hem sözlükler hem de dünya dilleri için tartışmalı bir konudur. Küresel akıntılar, kültürün de akış halinde olmasına neden olmuş ve bu durum dilleri dolaylı yoldan olumlu ve olumsuz olarak etkilemiştir. Küreselleşme ile artan yabancı kökenli sözcükler, terimler veya marka adları, bu türden maddebaşlarına karşılık bulma sorununu beraberinde getirmektedir. Küreselleşme, olumsuz etkilerinin yanı sıra diller için de bir temsil olanağı da sunmaktadır. Bu noktada küreselleşmeyi her koşulda dilin ölümüne neden olan bir olgu olarak nitelemek yanıltıcı olacaktır. Küreselleşmenin diller ve sözlükler için oluşturabileceği tehlikeler, ülkelerin uygulayacakları dinamik dil politikaları eşliğinde ortadan kaldırılabilecek türdendir. Ulus-devletler, özellikle yabancı kökenli sözcüklere karşılık bulabilmek için sürdürülebilir dil politikaları benimsemek zorundadır. Sözlüklerin kültürlerarası iletişimi güçlendiren disiplinler arası küresel başvuru kaynaklarına dönüştürülmesi hem kodlama hem de kod çözme bilgileri ve söylem kalıpları sunan geniş veri tabanları ile erişilebilir ve kullanıcı dostu olması gerekmektedir.

Daha çok dil animorfizmi çerçevesinde değerlendirebileceğimiz sözlükbilim ve kültür arakesiti, özellikle çok dilli sözlüklerde oluşan sözlüksel boşlukların giderilmesine ve tanımlarda yer alan kültürel bilgilerin toplum dilbilimden farklı olarak sözlüklerde sunulup sunulmayacağına odaklanmaktadır. Yeni nesil sözlüklerde kültürel öğelerin temsili sorunu ve sözlüksel boşlukların doldurulamaması, gerekli teknolojik araçlarla desteklendiğinde

aşılabilir niteliktedir. Bu noktada sözlükbilim çalışmaları -özellikle meta-leksikografik çalışmalar- sözlüklerin kullanıcı dostu hale getirilmesine katkı sağlayacaktır. Ulusal sınırlar içinde bile dil (dolaylı olarak sözlük), gerçekleştirdiği işlevlerin çeşitliliği ve konuşmacıların ait olduğu bölge veya sosyal tabakalar nedeniyle sürekli bir değişim içerisindedir. Bu nedenle sözlükler ve kültür ilişkisi üzerine yapılacak çalışmalarda da bu çeşitliliğin dikkate alınması gerekmektedir.

Rasmussen (2010: 38) ve William’ın (2012: 179) altını çizdiği gibi, yaşayan bir dilin sözlüğünü tamamlamak ve ideal sözlüğe ulaşmak neredeyse imkansızdır. Ancak sözlükleri ulaşabilecekleri en iyi düzeye getirebilmek için sözlükbilimcilerin toplum dilbilim arakesitine yönelik araştırmalarını derinleştirerek meta-sözlükbilime katkı sağlamaları gerekmektedir. Özetle sözlükbilim-toplum dilbilim arakesiti, ideal sözlüğe yaklaşımda teknolojik imkanların ve disiplinler arası çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sözlükbilim, toplum dilbilim, toplumsal tabakalaşma, dil politikaları, küreselleşme, kültür.